

lo, ačkoliv to z hlediska fungování společnosti, jejího vývoje a poznání bylo důležité. Zároveň už byly do slovníku vpuštěny nové, polistopadové skutečnosti, nová sociální realita a kvazi-poznatky o ní. Všem těmto dobově zabarveným slovníkovým informacím chybí historický odstup, což se projevuje někdy rozpačitou zkratkovitostí, někdy náběhem k hodnotícímu přístupu, který dost dobře nešlo redakčně eliminovat. I to ale patří do obrazu české sociologie a společnosti v daném historickém období.

Co bylo právě řečeno o poznatcích, týká se i lidí, to znamená českých sociologů a zčásti i spolupracujících psychologů, demografů, etnologů, ekonomů, politologů, ekologů, filozofů, historiků. Do slovníkového obrazu disciplíny a doby intervenují nejen tím, jak sepsali svá hesla, ale i tím, že se jako přímá a navíc aktivní součást disciplíny i doby a společnosti stali sami objektem informací. V této druhé roli, která se promítla do *Biografické přílohy*, se objevuje samozřejmě více osob než v autorské roli. Přitom pravidlo, že vstup do přílohy je podmíněn tím, že o práci dané osoby se píše v tematických heslech a že toto propojení je oboustranně zvýrazněno, není jen formální a orientační záležitostí. Záměrně akcentuje autorskou dikci na úkor díkce redakční a podporuje rys samoutváření zmíněného dobového obrazu. Reprezentativitu tohoto výběru osob je možno chápat spíše ve foucaultovském slova smyslu než jako autoritativně realizovaný záměr vytypovat ty nejdůležitější, nejvýznamnější. Nelze samo zřejmě nepřiznat, že do zvoleného přístupu intervenovala řada náhod, a tak omluva vyslovená v *Úvodu* slovníku těm, kteří se do slovníku nedostali, i když by tam být mohli, je jistě na místě.

Je asi přirozené, že se po skončení dlouhodobé práce, která měla to štěstí, že se po jistých svízelných dočkala viditelného a věříme i mnohostranně užitečného konce (i když se ožývalo reptání, jak všechno dlouho trvá, po mnohých zkušenostech z předchozího režimu i ze současné neustálé doby se přikláním k této pozitivní interpretaci), objevuje tendence trochu se vrátit ke vstupní koncepci, k tomu, jak byla zachována, naplněna. O tom mimo jiné

hovořím v předchozích odstavcích, když zdůrazňuji dva komplementární cíle naší slovníkové práce: informační přínos a výpověď o disciplíně, době a společnosti. V počátečních i průběžných diskusích o koncepci sociologického slovníku se navíc, či vlastně v rámci těchto hlavních záměrů, objevovala otázka hranic sociologie, toho, co ještě do sociologie patří a co už tam – a tedy i v jejím slovníku – nemá být.

Tato otázka se teď, na konci cesty, převtěla do novinových interview v podobě jakési veřejné zvědavosti či zvědavosti. Je v ní trochu údivu, trochu rozpaků, zdá se ale, že převládá uspokojení nad tím, že sociologie dokáže objasnit řadu sice běžných, ne ale snadno pochopitelných úkazů sociálního života a že z tohoto slovníku se lze zároveň dozvědět ledaco z politické, ekonomické, ekologické a jiných sfér, příslušejících primárně k jiným disciplínám než sociologické. Právě jmenované dva „přesahy“ jsou samozřejmě záměrné, jsou součástí původní i konečné koncepce, která obsahuje ideu odizolování sociologie od každodenního života a také její prezentaci v přirozených souvislostech s ostatními společenskými vědami.

Tyto dvě tendence nejsou ale pouhým výsledkem záliby či erudice iniciátorů a uspořadatelů slovníku, jsou příznačné pro současný vývoj sociologie jako takové. Domnívám se, že vyjadřují potřebu vrátit se po období osamostatňování, sebepotvrzování, specifikace vědeckého oboru do stavu jeho přirozenosti, která se nerealizuje oddělením, ale naopak souvislostmi, spoluprací. Sociologie si ze své podstaty nemůže nevšímat široké variability projevů sociálna, v jehož rámci existujeme a které permanentně spoluutváříme. Všimá si jej ovšem svým způsobem a svým způsobem také využívá poznatků a příbuzných věd. Právě toto jsme chtěli do *Velkého sociologického slovníku* komponovat, i když jsme věděli a víme, že to je obtížný úkol. Je to zároveň cesta přiblížení sociologie širší, nesociologické i neodborné veřejnosti. A to byl a je poslední z cílů *Velkého sociologického slovníku*, o němž jsem se chtěla zmínit.

Alena Vodáková

Demokracie ve stínu globalizace

Vídeňský Institute for Human Sciences, na jehož půdě mimo jiné vzniklo pětisvazkové německé vydání vybraných spisů Jana Patočky a kde jako hostující badatelé z České republiky na různých projektech pracovali např. Josef Zmr, Jaroslav Opat, Jan Křen, Ivo Možný, Jiří Večerník a další, je mezinárodně známý a uznávaný také svou činností vědecko-organizační. Tematicky vysoce aktuální, exkluzivně obsazená a organizačně pečlivě připravená konference „Democratic Politics: The Agenda of the Future“ je toho dalším dokladem. Ve středu 11. června večer ji v paláci Pallavicini slavnostně zahájil rakouský vicekancléř a ministr zahraničí Wolfgang Schüssel. Pět plenárních zasedání v kongresovém centru vídeňského Hofburgu se zúčastnilo 47 politologů, sociologů, religionistů, filozofů a žurnalistů z ČR, Rakouska, Polska, Maďarska, Německa, Holandska, Izraele, Spojených států, Francie, Belgie, Anglie, Turecka, Kanady a Itálie. Společným motivem jednotlivých půldenních zasedání – „Evropa: co se změnilo?“, „Demokracie a trh“, „Demokracie a kultura“, „Demokracie a náboženství“ a „Řád mezinárodních vztahů“ – se stále zřetelněji stávalo řešení problému zaplňování veřejného prostoru moderních společností, jednak vyprázdněného v důsledku razantních změn institucí, struktur i světových názorů po roce 1989, jednak v důsledku samostatných tlaků ekonomické a politické globalizace a s nimi spojeného prosazování nových mentalit i budování nových vzorců chování. Do jisté míry sjednocujícím prvkem diskusí v tomto terénu byla Huntingtonova teze „demokracie po dvojích volbách“, totiž nutnosti jejího přežití po vítězství opozice. Jako teoretické alternativy k evropskému typu liberální, reprezentativní a státem blahobytu obezděné demokracie se analyzovala „asijská“ cesta ekonomicko-technické modernizace bez demokracie a „americká“ varianta faktické „depolitizace“ v geoeconomickém konceptu globalizace (Claus Laggewie, Giessen-New York). Nacionalistická sedimentace „staré levice“ na východě, její mizení na západě a prosazování teritoriálně orientovaných stran způsobily, že jedinými globalizačními stranami se stávají neoliberálo-

vě se svým jednostranným a nerovnoměrným pojetím procesů integrace, aniž je ovšem někdo schopen a ochoten politicky diskutovat o jejich nákladech, jak ukazoval Charles S. Maier (Harvard). Janos Kornai (Budapest-Harvard) se pro sociální reformu v postsocialistických zemích pokusil zformulovat devět principů normativního charakteru, které mají jednak charakter morální („svěbytnost individua“, „solidarita“), jednak hodnotově strukturotvorný („soutěž“, „stimulace vlastnických a seberegulačních forem“, „právní a kontrolní role státu“, „transparentnost daní a sociálních výkonů“, „dostatečné časování vzniku nových institucí“) a konečně charakter pravidel žádoucích alokačních proporcí („harmonické proporce růstu“ a „schopnost trvalého financování státních závazků“). Tyto principy podle něj nejsou vázány výlučně na nějakou konkrétní politickou stranu, ale zatím spíše jen na nově se utvářející „mentalitu“.

Novými nároky na pojem politična, ať už vznikají v souvislosti s prosazováním nejružnějších hnutí (studentských, ekologických, ženských, mírových atp.), jak se jimi zabývala Cornelia Klinger (Vídeň), nebo v souvislosti s problémy demokratické exkluze a multikulturalismu (Charles Taylor, Montreal), si v souvislosti s proměnami funkcí kultury všimnul David T. Ellwood (Harvard). Vztahu náboženství a politiky a konkrétně problémům modernizace a fundamentalismu v islámu, judaismu a křesťanství se věnovali Bernard Lewis (Princeton), Shlomo Avineri (Jerusalem) a Adam Michnik (Varšava), který poukazoval na konfliktní potenciál „polského katolického integralismu“.

Generální diskusi o mezinárodním řádu budoucnosti zahájil svým příspěvkem Peirre Hassner (Paříž), v němž upozorňoval na meze obou dnes upřednostňovaných modelů mezinárodního řádu (rovnováhy sil prostřednictvím mezistátních rivalit a právního řádu prostřednictvím mezinárodních organizací) a pokusil se typizovat alternativní, resp. komplementární modely „světového trhu“ (integrace vzájemnou ekonomickou závislostí), „internacionalizace společnost“ (prostřednictvím společných pravidel státnosti a kooperačními kanály) a ukázat nebezpečí modelu „transnacionální turbulence“ (radikalismus, imigrace, násilí a terorismus).

Komplementárnost dominujících tlaků dnešního světa: vzájemné ekonomické závislosti na jedné straně a prosazování kulturní identity na straně druhé klade nové nároky na promyšlení posttotalitních vztahů „politiky a

filozofie“, a to jak ve smyslu jejich diferenciacce, tak co do možností jejich společné formulace a artikulace.

Miloš Havelka

Budoucnost státu blahobytu

Není tomu tak dávno, kdy v soutěži mezi západními demokraciemi a komunistickými režimy patřil mezi silné karty Západu dobře fungující a štědrý stát blahobytu. Dnes je tento západoevropský stát blahobytu, který by měl být přesněji označován jako sociální stát, předmětem tvrdé kritiky. Podobně je tomu s celou soustavou sociální politiky v postkomunistických zemích střední a východní Evropy. Je zřejmé, že otázka, jak reformovat stát blahobytu a sociální politiku, je jedním z hlavních konfliktů dnešní evropské politické scény. Jaká je tedy pravděpodobná budoucnost sociálního státu v obou částech Evropy?

Na tuto otázku se snažil odpovědět mezinárodní seminář pořádaný ne konci dubna roku 1997 v Praze Středoevropskou univerzitou a Nadací Friedricha Eberta. Seminář je součástí dlouhodobého programu výzkumné skupiny Středoevropské univerzity, která pracuje v Praze, a v jehož rámci univerzita uspořádala již řadu konferencí k významným sociálně politickým anebo sociálně filozofickým otázkám naší doby. Tématem semináře v roce 1996 byly např. otázky soudobého liberalismu, v roce 1995 otázky vývoje společnosti ve sjednoceném Německu a v roce 1994 role Německa v krizové zóně střední Evropy. Středoevropská univerzita se tak snaží naplňovat odkaz Arnošta Gellnera, který v Praze do své smrti roku 1995 vedl ústav pro otázky nacionalismu a který usiloval o vytvoření nezávislé instituce, která by se zabývala závažnými politickými, sociálními a filozofickými otázkami naší doby.

Semináře o sociálním státu se účastnili přední odborníci z 13 evropských zemí a USA. Patřily k nim takové osobnosti, jako je např. profesor Will Albeda, bývalý ministr práce holandské vlády, profesor Ewald Nowotny, přední politik rakouské sociální demokracie, profesor Gerhard Prosi, ředitel Institutu pro

hospodářskou politiku z Univerzity v Kielu, profesor Göran Therborn ze švédské Uppsaly, přední evropský sociolog profesor David Donnison, britský odborník na otázky bytové politiky a na problémy chudoby. Zpravodajové z České republiky, Polska, Maďarska, Slovenské republiky a Rumunska připravili speciální monografie o vývoji sociální politiky ve svých zemích. Semináře se také zúčastnili svými pracemi studenti Fakulty sociálních věd UK. Monografie byly zaměřeny na takové okruhy, jako je zdravotní politika v ČR, bytová politika, politika důchodového zabezpečení, otázky školské politiky apod.

Z bohatého programu semináře můžeme upozornit jen na některé okruhy. První se zabýval otázkou vzniku sociálního státu. Göran Therborn prezentoval zajímavou historii čtyř vln formování sociálního státu. Nejzávažnější byly jeho poznámky k poslední vlně po 2. světové válce. Uvedl, že mezi roky 1960 a 1980 se podíl sociálních výdajů na hrubém národním produktu v západoevropských zemích zdvojnásobil. Nic podobného se již nemůže opakovat. V Evropském společenství se podíl sociálních výdajů mezi rokem 1980 a 1990 již neměnil.

Jak ve východní, tak i západní Evropě se veřejnost mylně domnívá, že v komunistických zemích byl sociální stát důsledněji rozvíjen než na Západě. To však neodpovídá skutečnosti. V evropských komunistických zemích rostl podíl sociálních výdajů na národním produktu mezi rokem 1960 a 1980 o zhruba 39 procent, v západoevropských zemích o 108 procent. Důsledkem čtyř vln formování sociálního státu je skutečnost, že nikde jinde nemá stát blahobytu tak velký význam jako v Evropě. Někteří autoři soudí, že je to jedna z „nejevropštějších“ institucí vůbec a že je ve svých praktických důsledcích významnější než často uváděné duchovní tradice, jako je křesťanství, liberalismus, pluralita názorů. Co je na dějinách formování sociálního státu důležité, je skutečnost, že

vznikal na základě konsensu mezi levicovými a pravicovými stranami Evropy.

Proti tomuto pozitivnímu pohledu na sociální stát byl na semináři formulován i velmi kritický názor. Jádrem bylo standardní stanovisko, že jakmile stát podvázke svými zásahy působení tržních sil, naruší to strukturu podniků, které jsou nezbytné, má-li trh plnit svou roli optimálního alokování zdrojů. Sociální stát svou přerozdělovací politikou, vysokým zdaňováním vyšších příjmů a naopak poskytováním některých dávek, např. na děti, bez ohledu na výši příjmů, odrazuje obyvatele od ekonomického chování. Vede to k snižování výkonu lidí s vyššími výkony a naopak k spoléhání na sociální pomoc u lidí s nízkými příjmy. Stát blahobytu ve svých konečných důsledcích nevede k blahobytu, protože podvazuje zdroje jeho tvorby.

Na semináři zazněly výsledky analýz, které měly ukázat na pozitivní efekty sociálního státu, právě tak jako na jeho negativní důsledky. Cenné byly zejména informace o výzku-

mech, které testovaly někdy až příliš ideologicky formulované teze zastánců i kritiků současných forem sociálního státu.

Seminář ukázal, že současná přeměna sociálního státu je jednou z nejtěžších operací, která v současné době probíhá jak v západní, tak i východní a střední Evropě. Stát blahobytu západní Evropy bude nepochybně v pozměněné formě dále existovat. Je ovšem pravděpodobné, že se budou diverzifikovat zdroje sociální pomoci rodinám i jednotlivcům. Nebude to jen stát, na jehož bedrech bude ležet tato pomoc. Seminář však dospěl k důležitému závěru. Nemá-li však dojít k vnitřnímu rozdělení evropských společností vytvořením velké skupiny lidí žijících v chudobě a s omezenými možnostmi participace na veřejném životě, čili nemá-li dojít k tomu, aby v těžké zemi existovaly vedle sebe dvě společnosti – což by dlouhodobě znamenalo ohrožení demokracie jako politického systému – musí být proměněn a inovován sociální stát zachován.

Jiří Musil

Přijímací zkoušky na obor sociologie na FF UK 1997

Čas od času zřejmě stojí za to se zamyslet nad tím, jak a jaký vlastně získává obor svůj dorost, jaké je postavení sociologie z hlediska zájmu mladých lidí o studium a – předpokládejme – též o budoucí praktické uplatnění. Považujeme za správné a užitečné o tom informovat širší odbornou veřejnost. Naše sdělení pak může posloužit i těm, kteří o studiu sociologie uvažují, pokud samozřejmě jejich zájem dosáhl toho stupně, že vezmou do ruky tento časopis (není jich podle našich zkušeností, bohužel, mnoho).

Na filozofické fakultě UK je možno studovat sociologii jednooborově, nebo v kombinaci s dalším oborem. V posledních letech vznikaly poměrně silné a kvalitní skupiny v kombinacích s ekonomikou, psychologii a překladatelstvím a tlumočnictvím. Vyskytují se však i kombinace s historií, filozofií, estetikou či pedagogikou, ojediněle též s logikou. Je nutno zmínit se i o studiu demografie a sociologie, které je však specifické tím, že studenti kme-

nově patří pod Přírodovědeckou fakultu UK, která také víceméně samostatně organizuje zkoušky (jež vycházejí především z písemných testů). Pro příští rok je třeba upozornit na to, že kombinace s psychologií zřejmě nebude vypsána, přesto bychom rádi navázali na dobré vztahy s katedrou psychologie alespoň v tom, že by studenti jednooborové sociologie mohli v průběhu studia zapisovat tzv. mezioborový doplněk i z tohoto oboru. Fakulta se orientuje takřka výhradně na studium magisterské, proto je dvojnásob důležité, aby byli vybíráni studenti, kteří pro tento typ studia mají předpoklady. Při omezené kapacitě si nelze dost dobře představit nějakou razantní probírku studentů v počátku studia, ostatně vždy se jeví jako smysluplné pracovat aktivně s dobrými studenty, než ztrácet čas přesvědčováním těch špatných, že v budoucnosti stejně nemají šanci.

Je vhodné připomenout, že v přijímacím řízení vlastně nedochází k rozlišení jednooborového a dvouoborového studia: vytváří se jedno pořadí a pomyslná „čára“ přijetí je prakticky stejná pro obě skupiny (jedinou výjimkou může být vynikající výkon studenta na druhém oboru, protože zde se používá standardního pře-

počtu bodových skóre). Platí pravidlo, že neúspěch na druhém oboru nebrání úspěšnému uchazeči ve studiu jednooborové sociologie. Nechceme prostě ztratit ani jediný talent nebo někoho postihovat za šíří jeho zájmů.

Nebudeme zde rozvádět obecně platná pravidla přijímacího řízení na FF UK, zdůrazníme pouze, že

- je dbáno na dodržení anonymity hodnocení písemné části zkoušky;
- přijímací řízení je dvoukolové, přičemž podmínkou postupu k ústní zkoušce je dosažení 25 bodů z 50 možných v písemné části;
- není vyžadována zkouška z jazyka a není vyhrazena zvláštní část bodového zisku za prospěch na střední škole;
- v ústní zkoušce je možno získat dalších 50 bodů, přičemž hranice úspěšného složení zkoušky je celofakultně nastavena na 70 bodů.

Shodné podmínky platí i pro zájemce o distanční studium, jejichž výsledky musejí být srovnatelné s ostatními – možná proto se v posledních letech mezi přijatými objevují tak 2 až 4 externisté.

Strategie přijímacího řízení vychází z poměrně stabilní situace, kdy se každoročně hlásí ke studiu sociologie zhruba až 400 zájemců. Z nich se letos dostavily k písemným zkouškám tři stovky, což s ohledem na uvažovanou kapacitu katedry 35 studentů určilo výběrový poměr 1:10 (i ten je v posledních letech takřka neměnný). Za těchto podmínek směřujeme písemné testy k tomu, aby do druhého kola propustily jen menší část nejkvalitnějších zájemců.

V rámci onoho „odmítacího“ prvního kola nejde jen o vyčlenění těch talentovanějších, ale také o jejich dobrou diferenciaci: ústní zkouška dává značné možnosti zahýbat pořadím, neměla by však zcela eliminovat výsledky dosažené v prvním kole. Proto se snažíme věnovat přípravě testů značnou pozornost a reflektovat jejich efektivitu standardními metodologickými prostředky. Vede nás k tomu několik důvodů, přičemž jedním z nich je i takřka vždy velmi delikátní okolnost, že na obor se nezřídka hlásí ratolesti našich vážených kolegů... Popravdě řečeno, brali bychom úkorně jakékoli snížení validity a reliability měření vedoucí k nespravedlnosti u kohokoli.

Námi připravené testy jsou „těžké“ jak obsahově, tak způsobem skórování. V některých částech volíme formu odečítání chybových položek od maximálního skóre. To vede k snížení průměrných hodnot směrem ke spodní části kontinua. Jinak řečeno, uchazeč průměrný ve všech subtestech (na hranici mediánu) nesplní limit postupu do druhého kola. Na druhé straně horší výsledek v jednom subtestu ještě nebere postupovou naději. V konečném výsledku se naše testy jeví jako přísné (výsledky se letos pohybovaly v pásmu 25-39 bodů, loni do 43 bodů), na druhé straně dávají všem postupujícím jistou míru naděje a ústní pohovory tak nejsou pouhou formalitou.

V letošním roce postoupilo k ústním zkouškám 78 uchazečů, což představuje (při dvou komisích) zhruba 10 kandidátů na den. V těchto podmínkách je možno zajistit kvalitní průběh ústní zkoušky. Pro příští roky bude ovšem třeba dvířka přece jen trochu pootevřít, neboť počet přijatých mírně stoupá – letos to bylo nakonec 40 uchazečů (+ zhruba 10 studentů kombinace s demografií), takže by bylo vhodné vybírat tak ze stovky postoupivších. To bude snad řešitelné dodatečnými úpravami systému bodování, k nimž jsme se letos ještě neodhodlali (je v tom vždy kus subjektivismu a rizika změny pravidel za chodu). Na druhé straně naše zkušenosti s přípravou testu zatím vždy vedly k poměrně „prozíravému“ určení systému bodování a k odhadu proporcí úspěšnosti.

Pro zajímavost uvedeme základní údaje za všechny součásti zkoušky (v letošním roce):

1. Písemná část

- a. Test intelektových schopností (délka 17 minut, maximální počet bodů 8)

Obsahuje zhruba 30 položek rozmanitého obsahu – verbální diferenciacie pojmů, vzhled a řešení problémů, neverbální názorové položky. Skóruje se přísně odečtem chybných nebo chybějících položek. Za nadprůměrný výsledek je možno považovat řešení do cca 8 chyb, 4 chyby jsme nuceni tolerovat u všech. Test velmi dobře diferencuje, bohužel musíme počítat s tím, že někteří uchazeči trénují schopnosti vyplňovat tyto testy na běžně již dostupných pomůckách.